PROTEKTORÁT

Vzestup 1938–1941

Jan B. Uhlíř

UNIVERSUM

PROTEKTORÁT

Vzestup 1938–1941

Jan B. Uhlíř

PROTEKTORÁT

Vzestup 1938–1941

Jan B. Uhlíř

EUROMEDIA GROUP

PROTEKTORÁT
Vzestup 1938–1941
Jan B. Uhlíř

Copyright © Jan B. Uhlíř, 2026
Archiv bezpečnostních složek, Archiv České národní banky, Archiv České obce sokolské, Archiv Českého rozhlasu, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Národního divadla, Archiv Národního muzea, Bayerische Staatsbiblothek, Bundesarchiv (Berlin-Lichterfelde), Česká tisková kancelář – fotoarchiv, Gedenkstätte Deutscher Widerstand, Hornické muzeum Příbram, Imperial War Museum London, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Knihovna Archivu Národního muzea, Moravské zemské muzeum, Muzeum Českého ráje v Turnově, Muzeum hlavního města Prahy, Muzeum Vysočiny Jihlava, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Národní archiv, Národní filmový archiv, Národní knihovna České republiky, Oblastní muzeum Praha-východ, Polabské muzeum v Poděbradech, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Poštovní muzeum Praha, Sbírka Dagmar Hamšíkové, Sbírka Jana B. Uhlíře, Sbírka Jaroslava Čvančary, Sbírka Skupiny Českomoravská Kolben-Daněk Praha, Sbírka Václava Šorela, Sbírka Viléma Wodáka, Sbírka Waltera Frentze, Severočeské muzeum v Liberci, Státní okresní archiv České Budějovice, Státní okresní archiv Hradec Králové, Státní okresní archiv Pardubice, Státní okresní archiv Plzeň, Státní okresní archiv Semily, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, Vojenský historický ústav Praha, Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv, Východočeské muzeum v Pardubicích, Západočeské muzeum v Plzni

All rights reserved

Nakladatel vynaložil maximální úsilí k identifikaci zdrojů fotografií, pokud by se snad přece jen vyskytla nějaká chyba, prosíme dotyčnou instituci o oslovení nakladatelství.

ISBN 978-80-284-1836-6

prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc.
mému učiteli a příteli s láskou a obdivem

Obsah

1. Předmluva 10
2. Slovo autora 13
3. 1938. Zánik První republiky 16
4. 1939. Zánik Druhé republiky a vznik protektorátu 98
5. 1940. Protektorát jako industriální srdce Říše 198
6. 1941. Protektorát jako stabilní a stabilizující prvek Říše 280
7. Poděkování 377
8. Zkratky 379
9. Prameny a literatura 383
10. Jmenný rejstřík 395

Jen potichu, tak abych nestřás rosu,
jež zachvěla se na konečcích řas,
jen potichu, jen tiše, bez patosu
té noci říkám: Nebylas

z těch nejstrašnějších. Do perutí strážných
tvé tmy nás prudce zahalil,
ty noci vážná po těch lehkovážných,
anděl, jenž s námi byl.

A pokřik, jenž se válel po tvém plyši,
když hrůzu tvou jsme mnuli ve dlani,
ten strašný křik, jejž podnes kdekdo slyší,
ten zní mi dnes jak sladké volání.

Zhasněte světla! Abych nestřás rosu,
jež zachvěla se na konečcích řas,
jen potichu, jen tiše, bez patosu
si říkám: Jaký, jaký to byl jas

v té noci, když se všechno zatemnilo
a každý jako stín se schoulil ke kmeni!
Já vím, já vím, že líp by tenkrát bylo
zaslechnout dunění.

Jaroslav Seifert – *Zhasněte světla*

Předmluva

Doba německé okupace a druhé světové války představuje asi nejdramatičtější a nejfatálnější kapitolu novodobých českých dějin, jež se hluboce zapsala do národní paměti a stále resonuje i v jinak slábnoucím historickém povědomí dnešních Čechů. Jako celek krátká, ale drastická epocha i ve svých jednotlivých časových či problémových komponentách se pravidelně vynořuje v soudobých politických causách a střetech, v publicistické produkci či v uměleckých, především literárních a filmových návratech. Tehdejší prožitky a traumata, přenášená postupně na následující generace, vykazují značnou životnost, třebaže jejich autenticita často bledne a původní faktické jádro a reálná dějinná epika se deformují v souladu s dictem *Fama crescit eundo*. Občas se objeví nová svědectví, neznámá fakta, jež poněkud mění historický obraz; generační odstup a proměněná etická optika koriguje pohled na dobové činy, jednání a postoje někdejších dějinných aktérů. A tak není samoúčelné, když ona tragická doba stále poutá zájem historiků jako odborně koncesovaných arbitrů toho, čemu nepřesně říkáme *historická pravda*.

K těmto historikům patří Jan B. Uhlíř (*1972), výrazný představitel střední generace současného českého dějepisectví. Od svých studentských let na pražské filosofické fakultě, kde byl žákem Tomáše Pasáka, Jana Kuklíka a Roberta Kvačka, se systematicky věnuje českým dějinám v letech 1938–1945 se zvláštním zaměřením na činnost domácího odboje, národně obranný zápas v mezích protektorátní autonomie, kolaboraci a pronacistický aktivismus i každodenní život českých lidí v okupovaných českých zemích. K této problematice ho váže i osobní vztah: Jeho praděd, přední český pedagog, psycholog a sokolský činovník, profesor Masarykovy univerzity v Brně Jan Uher (1891–1942) byl za německé okupace významným aktérem domácího odboje a v říjnu 1942 skončil svůj život na nacistickém popravišti v Berlíně-Plötzensee.

V Uhlířově osobnosti se ideálně snoubí zasvěcený minuciosní badatel, který za posledních třicet let prostudoval závratné množství pramenného materiálu, s obratným stylistou, schopným živě přiblížit své archivní výdobytky širokému čtenářskému publiku. Jeho literární práce přitom zaujímá pestré žánrové rozpětí od vědeckých analytických studií přes obsáhlé popularizační syntézy po díla encyklopedická. K jeho významným, mezinárodně renomovaným odborným počinům, překračujícím čistě akademickou dějepisnou rovinu, náleží kompletní soupis všech českých odbojářů popravených v berlínské věznici v Plötzensee, s jejich biografiemi a charakteristikami jejich odbojové činnosti (*Die tschechische Opfer von Plötzensee*, 2023), a z něho vycházející stálá muzejní expozice a řada výstav. V několika publikacích pak zpracoval historii sokolského protinacistického odboje v letech 1939–1942 (*Sokol za protektorátu*, 2018). Zároveň výrazně přispěl k objasnění a spravedlivému zhodnocení role české protektorátní reprezentace v počátečním období německé okupace a jejího poměru k domácímu a zahraničnímu odboji (autor studií o Emilu Háchovi, generálu Aloisu Eliášovi, Jiřím Havelkovi); zvláštní pozornost věnoval i postavě a fenoménu Emanuela Moravce a českému pronacistickému

aktivismu. V několika výpravných obrazových knihách se pokusil zachytit všední život v Protektorátu Čechy a Morava s jeho příznačnými reáliemi i tehdejší kulturní a duchovní ovzduší (*Praha ve stínu hákového kříže, 2005*; *Protektorát Čechy a Morava v obrazech, 2008*; *Protektorát Čechy a Morava 1939–1942. Srdce Třetí říše, 2017*).

Vedle své bohaté činnosti vědecké a pedagogické (v posledních letech přednáší na filosofické a pedagogické fakultě královéhradecké university) se soustavně věnuje popularizaci novodobých českých dějin v tisku, rozhlase, televizi a dokumentárním filmu. S enthusiasmem sobě vlastním se přitom snaží o oživování českého historického vědomí, mimo jiné péčí o památku hrdinů druhého odboje, přípravou pietních aktů, vzpomínkových slavností a konferencí.

V roce 2025 vydal originální, ve své podstatě encyklopedickou publikaci *Když se řekne protektorát* s bohatým obrazovým doprovodem, kde ve sto padesáti věcných článcích či kapitolách zachycuje kontinuální i proměnlivou realitu Protektorátu Čechy a Morava. Čtenář zde získá zevrubné poučení o řadě událostí, institucí a jevů tragického šestiletí: dozvídá se mnoho zajímavých poznatků a údajů třeba o protektorátní správě, vládě, úřadu státního presidenta, o protektorátní měně, řízeném a přídělovém hospodářství, zatemnění či potravinových náhražkách, o působení českého tisku a rozhlasu v okupačních poměrech, o výsostných znacích Protektorátu Čechy a Morava i Velkoněmecké říše a protektorátním vyslanectví u říšské vlády v Berlíně, o zavedení pravostranného silničního a uličního provozu a dopravního značení na počátku protektorátu. Pečlivě a promyšleně komponovaná kniha představuje fundovanou rukojeť, umožňující naším dnešním současníkům poznat a zpřítomnit toto závažné historické období, jehož autentický obraz je v kolektivní národní paměti – a zvláště v povědomí mladších generací – přece již značně rozostřen.

Na tuto analytickou publikaci navazuje nyní autor obsáhlým dílem syntetickým, podávajícím historii uvedené doby v časové posloupnosti. Formálně jde o tradiční (dvojdílnou) odbornou syntézu s nezbytným odkazovým a poznámkovým aparátem a s kýženým popularizačním přesahem, vyznačující se ovšem bohatou a často málo známou faktografií, statistickými přehledy (třeba počtu obětí persekuce v protektorátu), podrobnými popisy událostí a obsáhlými citáty z dobového tisku, archivních dokumentů či memoárů. Začteme-li se však do jejího textu, brzy zjistíme, že autor nepodává pouze nový, zevrubnější a přesnější nástin historické epiky, ale i svůj pohled na události a jejich aktéry, své hodnocení a své reflexe, včetně zdánlivě marginálních, ale zajímavých detailů a postřehů (hned v první kapitole se třeba ptá, kdo z čtenářů si uvědomil, že k okupaci českých zemí došlo přesně rok po završení anšlusu Rakouska; v předposlední kapitole zase konstatuje: „*Adolf Hitler je dnes považován za synonymum absolutního zla; přesto má na internetu více odkazů než Ježíš Kristus.*“). Vlastní dějiny protektorátu pak prefasuje kapitolou o osudném roce 1938, o Mnichovu a druhé republice, jež připravily cestu k 15. březnu 1939. A posléze doplňuje závěrečnou kapitolou, věnovanou dozvukům tohoto času v prvním poválečném československém roce, charakterizovaným jak radostí z osvobození, konce války a údajných světlých zítřků, tak přízračnými událostmi kolem odsunu německého obyvatelstva, nespravedlností mnohých retribučních procesů, novou demagogií a totalitárními tendencemi i obavami z výsledku voleb v květnu 1946. Historii protektorátu zasazuje do širšího časového rámce a ukazuje,

že dění let 1939–1945 mělo svou předehru a historické kořeny i závažně dlouhodobé konsekvence, kterých si často nejsme příliš vědomi. Ve svém výkladu se také snaží postihnout význam, který měl protektorát, jeho hospodářský a lidský potenciál pro Německou říši, a pohled říšských a českých Němců na toto území a jejich vztah k němu.

Zvláštností této syntézy je i skutečnost, že je podána ve dvou paralelních, ale vzájemně provázaných částech: textové a obrazové. Bohaté obrazové soubory, provázející každou z kapitol, nemají pouze ilustrační charakter, ale představují vizuálně dokumentární protějšek textu, který uvádí čtenáře/diváka do oné doby často bezprostředněji a autentičtěji než psané slovo. Autor je už ze svých předchozích děl znám svým vztahem k dobovému obrazovému materiálu, schopností a trpělivostí vybrat z něj solitéry, dosud nepublikované a přitom na výsost pozoruhodné fotografie. Tuto svou afinitu plně osvědčil i zde, přičemž vedle fotografií z tehdejších událostí i všední životní reality, snímků jednotlivých osob i fotografií skupinových zařadil i faksimile dobových úředních dokumentů, stránek novin, časopisů, vyhlášek, plakátů. Každá fotografie, každá faksimile je pak představena výstižným popiskem.

Syntéza *Protektorát. Vzestup 1938–1941* a *Protektorát. Pád 1942–1946* představuje další přínosný ediční počin Jana B. Uhlíře. Měla by si najít cestu ke každému, kdo se zajímá o moderní české dějiny, zvláště pak o jejich nejdramatičtější periodu let 1938–1946. Ale i k těm, kteří o ní nevědí nic nebo skoro nic, ačkoliv by měli (a možná i chtěli) vědět. Neboť je dobré a často užitečné znát nedávnou minulost, jež se zrcadlí v kořenech naší přítomnosti.

PhDr. Josef Tomeš, Ph.D.

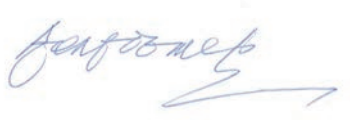

Slovo autora

Byl říjen roku 1992. Do zaplněné posluchárny č. 201 na hlavní budově Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, pověstné nejen tím, že zde přednášel prof. PhDr. Josef Pekař, ale především neopakovatelným výhledem na Hrad a Rudolfinum, vstoupil tehdejší docent Jan Kuklík. Jeho výběrová přednáška na téma Protektorát Čechy a Morava představovala mou první přednášku na půdě vysoké školy vůbec. Netušil jsem, že bude do značné míry osudová. Docent Kuklík přinesl útlou brožovanou publikaci *Co to byl protektorát*. Vysvětlil nám genezi jejího vzniku. Vyšla z pozůstalosti ministerského rady Kanceláře státního prezidenta Emila Soboty v roce 1946. Spolupracovník odbojové organizace Politické ústředí, právník a publicista Emil Sobota byl na konci dubna 1945 bez soudu popraven na centrálním popravišti Třetí říše v Praze-Pankráci. Komentáře protektorátního dění, které zakopával na zahradě své chaty ve Stříbrné Skalici, se staly základem této posmrtně vydané knížky. Docent Kuklík akcentoval její název – *Co to byl protektorát* – s konstatováním, že je smutné, že ani po téměř 50 letech od jeho zániku nemáme odpověď na tuto základní otázku.

Vysokoškolský učitel by měl umět nejen poutavě přednášet, ale rovněž inspirovat. Zdůraznění skutečnosti, že československá historiografie nebyla za půlstoletí schopna zpracovat dějiny Protektorátu Čechy a Morava, nebylo ovšem náhodné. Pozdější profesor Jan Kuklík a jeho spolupracovník Jan Gebhart se stali prvními českými historiky, kteří se tento bludný kruh pokusili rozetnout. Stalo se tak na základě jejich obsáhlé dvoudílné syntézy v rámci ediční řady *Velkých dějin zemí Koruny české* (sv. XV.a a XV.b 1938–1945), která vyšla v letech 2006 a 2007. V absolutním pořadí však nebyli první. Předběhl je – a tím i československou, resp. českou historiografii – německý historik Detlef Brandes, který v letech 1969 a 1975 vydal v mnichovském nakladatelství R. Oldenbourg dvoudílnou syntézu *Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil I. Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protektorat Böhmen und Mähren bis Heydrichs Tod (1939–1942)*[1] a *Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil II. Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protektorat Böhmen und Mähren von Heydrichs Tod bis zum Prager Aufstand (1942–1945).*[2] Jak Detlef Brandes, tak Jan Kuklík s Janem Gebhartem se potýkali s limity výzkumu dějin protektorátu. Obě syntézy – německá a česká – jsou považovány za základní stavební prvky následného výzkumu. Obě jsou svým způsobem průkopnické – a obě mají těžiště položené do období od vzniku protektorátu do heydrichiády, tj. mezi březen 1939 a červenec 1942.

Detlef Brandes měl při psaní svého prvního dílu přístup nejen k archivům československým, ale především k archivům svobodného světa. Po okupaci Československa v roce 1968 se mu československé archivy uzavřely – druhý díl jeho monografie byl touto okolností významně limitován. Český překlad Brandesovy protektorátní syntézy,[3] který vyšel až dekádu po listopadu 1989, bohužel tuto skutečnost nereflektoval. Ačkoli byl Detlef Brandes znám jako nesmírně pilný badatel – a ještě schopnější historik – nenašel ani odvahu, ani čas, aby pro českého čtenáře

své monumentální dílo doplnil o výsledky nově podniknutého primárního archivního výzkumu. Šlo o promarněnou příležitost. (Nenapravily ji pak ani následné Brandesovy obsáhlé syntézy, které jen podtrhly jeho vědeckou i oborovou výjimečnost.[4])

Synteticky pojaté *Velké dějiny zemí Koruny české (XV.a* a *XV.b)* představují životní dílo historiků protektorátu Jana Kuklíka a Jana Gebharta. Jde o završení jejich letitého, soustavného a soustředěného primárního archivního výzkumu. Ačkoliv jde o to nejlepší, co dnes k protektorátní problematice existuje (a ve své době doslova o maximum možného), oba autoři si byli od počátku vědomi limitů svého díla, na což ostatně přímo poukázali v předmluvě.[5] Součástí prvního dílu (XV.a; končí německým útokem na SSSR) je, samozřejmě, i období Druhé republiky. Tuto část tvoří mírně upravený text původně samostatné publikace *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě.*[6] Je nenahraditelnou škodou, že ani jeden z autorů nedostal dostatek času a prostoru, aby mohl studovat (anebo alespoň projít) – pro interpretaci domácího odboje zcela nenahraditelný – fond Německé soudy v Říši (141), uložený v Archivu bezpečnostních složek a zhruba 10 % toho, co z tohoto materiálu zůstalo v Německu (a dnes je uloženo ve Spolkovém archivu v Berlíně-Lichterfelde); mohli jsme se dočkat nové interpretace dějin domácího odboje minimálně do nástupu Reinharda Heydricha. Ve svých *Velkých dějinách zemí Koruny české* museli Gebhart s Kuklíkem, samozřejmě, pokrýt i problematiku odboje zahraničního, jehož geneze tvoří podstatnou část druhého dílu (XV.b), onoho dílu, kde by čtenář právem očekával širší interpretaci problematiky Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu – nově zformované nejmocnější protektorátní správní instituce. (Je zde sice přítomna, ale v poněkud rozmělněné formě.) Jan Gebhart, který se kdysi věnoval partyzánskému hnutí, zde naopak poskytl značný prostor právě této problematice, čímž do jisté míry pokračoval v glorifikaci, jíž partyzánské hnutí obestřel předlistopadový režim.[7]

Dvojdílná práce *Protektorát. Vzestup 1938–1941* a *Protektorát. Pád 1942–1946* přináší souhrnný přehled nejvýznamnějších událostí let 1939–1945 slovem i obrazem. Jde dokonce ještě dál. Vstupní kapitola přibližuje dramatický rok 1938, kdy začala skutečná německá územní expanze. Součástí Třetí říše se tehdy stalo Rakousko – a na základě Mnichovské dohody i Sudety. Po přivtělení Rakouska v březnu 1938 se pozornost Berlína plně upřela na Československo, které bylo velmi rychle uvrženo do mezinárodní izolace. Kampaň osobně koordinoval říšský ministr lidové osvěty a propagandy Joseph Goebbels, jemuž se v létě a na podzim 1938 podařilo přesvědčit Evropu, že na Pražském hradě sedí bolševici a že Němci v Československu jsou hromadně vyvražďováni. Mnichov znamenal zánik První republiky. Druhá republika trvala pouhých 166 dnů. A pak již přišel Protektorát Čechy a Morava. Tenkrát se Češi – poprvé od Třicetileté války – ocitli na samém prahu národní existence; po vítězné válce se měli stát součástí Velkogermánské říše. Nezanikl by tak pouze stát a národ, ale do dvou, tří generací zřejmě i jazyk. Oba díly syntézy přibližují tehdejší dění na základě fotografií, vyhlášek a plakátů. Významný prostor je zde poskytnut i tisku, jehož výpovědní hodnota byla až doposud zásadně podceňována. Práce shrnuje nejvýznamnější okamžiky šesti dramatických let německého panství v Čechách a na Moravě. Nekončí však květnem 1945, ale odsunem německého obyvatelstva

z Československé republiky v roce 1946. Reflektuje tedy nejen příčinu konce letitého soužití Čechů a Němců na českém území (Mnichov), ale i jeho přímý následek (vyhnání a odsun).

České historiografii se doposud nepodařilo překonat syndrom roku 1942 v tom smyslu, aby byla schopna roky 1943–1945 interpretovat na úrovni současného poznání let 1939–1942. Ambici knihy, jejíž první díl nyní, vážení čtenáři, držíte v rukou, představuje zlomení tohoto letitého prokletí – a to alespoň ve formě důstojného obrazového doplňku obou výše jmenovaných velkých syntéz (Brandes, Gebhart–Kuklík). Mohla – a měla – by se stát rovněž jakýmsi odrazovým můstkem pro tvorbu budoucí, první, obsahově vyrovnané, moderní syntézy Protektorátu Čechy a Morava. Její potřeba je s roky, které nás dělí od pádu Třetí říše, stále naléhavější.

PhDr. Jan B. Uhlíř, Ph.D.

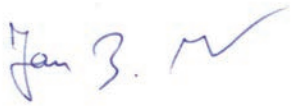

Poznámky

1. Češi pod německým protektorátem. Díl I. Okupační politika, kolaborace a odboj v Protektorátu Čechy a Morava do Heydrichovy smrti (1939–1942).
2. Češi pod německým protektorátem. Díl II. Okupační politika, kolaborace a odboj v Protektorátu Čechy a Morava od Heydrichovy smrti do Pražského povstání (1942–1945).
3. Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945, Prostor, Praha 1999.
4. Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu" Němců z Československa a Polska, Prostor, Praha 2002; Germanizovat a vysídlit, Prostor, Praha 2015.
5. *„Obsáhlá a vyvážená syntéza historického vývoje let 1938–1945 zůstává i nadále pro historiky úkolem a výzvou. Autoři této publikace přes veškerou snahu nemohli postihnout a podle vlastních představ vysvětlit vše, co by taková syntéza vyžadovala, ale nabízejí na základě dlouholetého výzkumu svůj pohled a svou interpretaci jednoho z nejtěžších a nejsložitějších období novodobých českých dějin."* (Gebhart, J. – Kuklík, J.: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV.a 1938–1945, Paseka, Praha – Litomyšl 2006, s. 9 – 10).
6. Gebhart, J. – Kuklík, J.: Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Paseka, Praha – Litomyšl 2004.
7. Gebhart, J. – Šimovček, J.: Partyzáni v Československu 1941–1945, Naše vojsko, Praha 1984.

1938

Zánik První republiky

Zřejmě nejvýznamnější český historik druhé poloviny 20. století, Robert Kvaček, považoval za jeden z nejdůležitějších momentů v dějinách Třetí říše remilitarizaci Porýní v březnu 1936. Šlo o území na levém břehu Rýna až k hranicím s Francií, Lucemburskem, Belgií a Nizozemskem a pás o šířce 50 km na břehu pravém – od Weselu až téměř ke Karlsruhe. Celková plocha činila asi 60 000 km^2, tj. cca 12 % plochy Výmarské republiky. Na flagrantní porušení mírové smlouvy z Versailles, resp. jejího článku 44, podle něhož Berlín tímto aktem porušil světový mír (o porušení Rýnského garančního paktu uzavřeného v Locarnu nemluvě), nedokázala Paříž reagovat ani diplomaticky, ani vojensky. Se stejnou mírou fatální slabosti a neschopnosti přistoupila ostatně i k Mnichovské dohodě, ač jí bylo zcela zřejmé, že tím pohřbí své dítě a nejvěrnějšího spojence – Československou republiku.

Rok 1938 představoval bezesporu jeden z nejvýznamnějších předělů v dějinách Třetí říše – ať již z hlediska vnitřního upevnění nacistického režimu anebo přivtělení území ležících dosud mimo Německo. Hned zkraje února 1938 eliminoval Adolf Hitler hlavní kritiky dříve nastíněné německé expanze[1] – říšského ministra války gen. Wernera von Blomberga, vrchního velitele pozemního vojska gen. Wernera von Fritsche a říšského ministra zahraničních věcí Konstantina von Neuratha. (Oba generálové byli odstraněni na základě nechutných afér se sexuálním podtextem.) Dne 4. února 1938 zaniklo Říšské ministerstvo války, jež nahradilo Vrchní velení branné moci (OKW). Do jeho čela jmenoval Adolf Hitler sám sebe. Vrchním velitelem pozemního vojska se stal Walther von Brauchitsch, ministrem zahraničních věcí byl jmenován dosavadní vyslanec v Londýně, fanatický nacionální socialista Joachim von Ribbentrop. V následujících pěti týdnech přivtělila Třetí říše s blahovolným souhlasem Říma Rakousko, čímž Československu zasadila smrtelný úder. (Udělení Řádu Bílého lva předsedovi italské vlády Benitu Mussolinimu

v roce 1926 se zjevně minulo účinkem.) Se začleněním Rakouska do Říše Praha nepočítala – těžké opevnění budovala téměř výhradně na hranici s Německem (na jižní Moravě bylo dokončeno pouze šest pěchotních srubů). Zatímco znervózněného ministra zahraničních věcí Kamila Kroftu v Praze uklidňoval německý vyslanec Ernst Eisenlohr, v Berlíně se tohoto úkolu ujal sám ministr letectví Hermann Göring. Československému vyslanci Vojtěchu Mastnému dal čestné slovo a opakovaně jej ujistil, že *„Německo nemá proti Československu nepřátelských záměrů a že naopak nyní po provedení anšlusu doufá ve zlepšení poměru k nám – v předpokladu, že se u nás nemobilizuje“.*[2] Vyslanci dokonce řekl *„… že může jeho osobní čestné slovo doplniti čestným slovem Hitlerovým – víc přece nemůžete žádat“.*[3] Mezi likvidací Rakouska a Československa, resp. Mnichovskou dohodou, uplynul nicméně pouhý půlrok. (Skutečnost, že připojení Rakouska prohlásil Hitler ve Vídni 15. března 1938 a že do roka – na den přesně – dorazil do Prahy, není historiky téměř vůbec akcentována, ač je více než symbolická.)

Po přivtělení Rakouska se pozornost Berlína prakticky přes noc upřela na Československo. Veškerý propagandistický vliv a um Říšského ministerstva lidové osvěty a propagandy se tehdy soustředil na uměle vytvořené problémy československé německé menšiny. Nelenila ani samotná Sudetoněmecká strana (SdP), která si likvidaci Rakouska vzala za vzor. Snažila se nejprve o získání autonomního statutu pro německé kraje (Karlovarský program SdP[4]) – a posléze otevřeně proklamovala snahu o připojení německojazyčných území k Říši, čímž se dopustila velezrady. Mohla si ji dovolit. Její členská základna přesáhla 1 mil. členů a SdP se tak stala nejen největší politickou stranou Československa, ale po NSDAP a PNF[5] i třetí nejpočetnější pravicově extremistickou stranou Evropy.

Zaujetí ostrahy hranic, „květnová mobilizace“, k němuž přistoupila československá armáda 20. května 1938, vyvolala nepodložená informace jednoho z agentů československé vojenské zpravodajské služby o přesunu říšské branné moci do nástupních prostorů u československých hranic, kterou ovšem potvrdil i vojenský přidělenec československého vyslanectví v Berlíně plk. Antonín Hron. Povolán byl jeden ročník (a specialisté) v počtu 176 000 mužů. Ačkoliv byla „květnová mobilizace“ po celá desetiletí interpretována jako oprávněný krok, je vysoce pravděpodobné, že československá vojenská zpravodajská služba se stala buď obětí omylu, anebo dokonce provokace. Berlín navíc veškeré zprávy o pohybu říšské branné moci hlasitě dementoval – a dokonce přivezl britské a francouzské vojenské přidělence do Saska, aby demonstroval, že Československo záměrně vyvolává mezinárodní napětí; zesílená ostraha hranic byla odvolána 22. června 1938.

Ve dnech 3.–5. července 1938 se na pražském Masarykově stadionu konal X. všesokolský slet. Představoval odpověď na stupňující se mezinárodní izolaci Československé republiky. Pokud jej Berlín charakterizoval jako *„… největší protiněmeckou demonstraci posledních let vůbec“*[6], nebylo se čemu divit. Závěrečné cvičení druhého sletového dne uzavřela skladba *„Přísaha republice“*, v níž 28 600 mužů cvičilo za doprovodu těchto slov: *„V této velké chvíli vzpomínáme bratří, kteří vzdáleni domova přinášeli mu oběť – za věčná práva a svobodu, ve vřavě nenávistných bojů – a přece jen zvítězili. Hle, jejich památka nás sílí, proto nikdo z nich nezemřel nadarmo. Stojíme pevně na jejich místech připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat. Stráž nás volá, bratři, vztáhněte své paže, pevně obejmeme krásnou svoji*

zem. Lásku k míru, klidu v srdci svého lidu věčně zachováme sami proti všem. Kdož se boji vyhýbáte, kdo se svého práva vzdáte, kdo se matky odříkáte? Zde jsme vládci. Zhynete jak zemězrádci!"[7] Prakticky ihned po skončení sletových slavností obdržela Praha jednoznačné vyjádření Paříže, že Francie za žádnou cenu nepůjde kvůli Československu do války. Pro vrcholné československé politiky proto nebyl vývoj, zakončený Mnichovem, žádným překvapením. Neupřímnou hru, kterou politická reprezentace sehrála v tomto ohledu s řadovými občany, lze omluvit snad jedině snahou o udržení morálky.

Kampaň proti Československu se vystupňovala pod osobním vedením říšského ministra lidové osvěty a propagandy Josepha Goebbelse, jemuž se v létě a na podzim 1938 podařilo přesvědčit Evropu, že na Pražském hradě sedí bolševici a že Němci v Československu jsou hromadně vyvražďováni. Nic o tom nesvědčí tak dobře jako titulky úvodníků hlavního deníku NSDAP *Völkischer Beobachter*. Jejich dosah byl mezinárodní: *„Německý požadavek pro sudetské Němce: Sebeurčení"*,[8] *„Sudetoněmecká sebeobrana proti vrahům. Panství rudých band"*,[9] *„Jak dlouho nechá Evropa doutnat toto ohnisko požáru? Praha vyzbrojuje rudou lůzu"*,[10] *„Henlein zakládá sudetoněmecké dobrovolnické oddíly. Osobní Stalinova nařízení pražským bolševikům"*,[11] *„Adolf Hitler: Jestliže bude Henlein zatčen, stanu se vůdcem sudetských Němců já"*,[12] *„Rudá vojenská diktatura v Praze začala s krvavými zločiny"*,[13] *„Ženy a děti v největší nouzi – Pomozte nám! Sudetoněmecké volání o pomoc Vůdci a Chamberlainovi"*,[14] *„Pan Beneš si může vybrat! Zničující zúčtování Adolfa Hitlera se lhářem Benešem."*[15]

Závěrečná řeč Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera, která 12. září 1938 završila X. říšský sjezd NSDAP v Norimberku, byla – jak uvádí historik Antonín Klimek – *„… vlastně obsahově mlhavá, bez konkrétních požadavků a termínů. Přesto divokostí poděsila. Kancléř mluvil o státě, kde 7,5 milionů občanů… je vydáno všanc tyranii Čechů, při protestech bývají tito ztrýznění tvorové… utlačovaní brachiálním násilím, mláceni a zabíjeni… jsou vystaveni postupnému vyhlazování. Je mezi nimi 3,5 milionů Němců, tolik, kolik má obyvatel Dánsko. ‚Tito Němci jsou také Boží tvorové,' volal ateista a nepřítel náboženství. ‚Všemohoucí je nestvořil k tomu, aby byli obklopeni státem zkonstruovaným ve Versailles pro cizí mocnost, která je nenávidí, ani nestvořil 7 milionů Čechů proto, aby dohlíželi na 3,5 milionů Němců anebo jednali jako jejich strážci a vůbec ne, aby na nich páchali násilí a hrubou zvůli.' Najdou pomoc u osmdesátimilionového německého národa. [Kancléř] nedovolí, aby uprostřed Evropy vznikla nová Palestina. ‚Ubozí Arabové byli bezbranní a možná opuštěni. Němci v Československu nejsou ani bezbranní, ani opuštění!' Hitler byl brilantní, fascinující řečník, patřící k těm, u nichž dikce, tón a volba slov občas zastiňují obsah."*[16]

Odpovědí SdP na Hitlerův projev byl hned následující den pokus o povstání v českém pohraničí, který byl však – v řádu hodin – potlačen československou armádou. Vláda vyhlásila lokální civilní výjimečný stav, vedení SdP uprchlo do Říše a SdP byla zakázána. Tzv. Sudetská krize gradovala pádem Hodžovy vlády a vyhlášením všeobecné mobilizace československé branné moci vládou Syrového o den později, tj. 23. září 1938. Během několika málo hodin se československá armáda rozrostla o 1 075 000 vojáků a dosáhla konečného stavu 1 128 000 mužů.[17] Vzhledem k nezpochybnitelnému bojovému duchu, který projevila, byl následný ústup z pevností horší než smrt. V každém případě byl položen základ toho, čemu dnes říkáme

„Mnichovský komplex“, kterýžto termín zavedl a prosadil historik Jan Tesař. První republika, která svou mladou generaci vychovávala v duchu tradice sebeobětování Sparťanů u Thermopyl, si zkrátka netroufla jít ve stopách krále Léonidáse, ač armáda byla připravena k absolutní oběti. Málokdo z historiků je dnes ochoten otevřeně konstatovat prostý fakt, že žádná země, která se Třetí říši postavila na odpor, nezanikla. Je tedy vysoce nepravděpodobné, že v případném válečném konfliktu s Třetí říší by zaniklo Československo, ač mnozí dodnes argumentují rozbombardovanými Hradčanami a „vyvražděním národa“.

Cestu k Mnichovu otevřela neschopnost reprezentantů západních demokracií porozumět dynamice nacistického režimu (a jeho cílů) a adekvátně na ni reagovat. Paříž i Londýn ignorovaly *Mein Kampf* v domnění, že jeho autor se bude soustřeďovat pouze na řešení interních problémů Říše, případně sjednocení všech Němců v jednom státě. Politika usmiřování (appeasement) představovala jeden z nejosudovějších omylů moderních dějin. Ministerský předseda Neville Chamberlain odmítl zatáhnout Velkou Británii do války s Německem jenom kvůli Československu – a neměl příliš práce přesvědčit o tomtéž československého spojence Francii. Než dorazil do Mnichova, navštívil Chamberlain Vůdce dvakrát. V jeho alpském sídle Berghof (15. září 1938) a v Bad Godesbergu (22.–24. září 1938). Ani tam se ovšem tzv. Sudetskou krizi vyřešit nepodařilo.

Mnichovská konference, k jejímuž svolání dal podnět předseda italské vlády Benito Mussolini, se uskutečnila 29. září 1938 ve Vůdcově budově (Führerbau). Zúčastnili se jí předseda vlády Spojeného království Velké Británie a Severního Irska Neville Chamberlain, předseda vlády Francouzské republiky Édouard Daladier, hlava vlády a vůdce fašismu Benito Mussolini a Vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler. Českoslovenští zástupci přizváni nebyli. Jednání začalo po poledni a trvalo do půlnoci. Vlastní text dohody (včetně čtyř dodatků) sice nese datum 29. září 1938, ve skutečnosti však byl podepsán až 30. září. Vyhotoveny byly čtyři originály ve všech jazycích signatářů: *„… Německo, Spojené království, Francie a Itálie se se zřetelem k dohodě o odstoupení sudetoněmeckého území, které bylo v podstatě dosaženo, shodly na těchto podmínkách a způsobech tohoto odstoupení a na opatřeních, která je třeba pro to učinit, a prohlašují, že podle této dohody je každý jednotlivě odpovědný za kroky, které je třeba učinit, aby bylo zajištěno její provedení. 1) Vyklizování začne 1. října. 2) Spojené království, Francie a Itálie se shodují v tom, že vyklizení bude provedeno do 10. října, a to bez ničení jakýchkoli existujících zařízení, a že československá vláda je odpovědna za to, že vyklizení bude provedeno bez poškození uvedených zařízení. 3) Bližší okolnosti vyklizení určí mezinárodní výbor, složený ze zástupců Německa, Spojeného království, Francie, Itálie a Československa. 4) Obsazování převážně německých území německými oddíly započne po etapách 1. října. Čtyři úseky, označené na přiložené mapě, obsadí německé oddíly v tomto pořadí: úsek označený I 1. a 2. října, úsek označený II 2. a 3. října, úsek označený III 3., 4. a 5. října, úsek označený IV 6. a 7. října. Výše uvedený mezinárodní výbor vymezí bez odkladu zbývající území převážně německého charakteru a německé oddíly je obsadí do 10. října. 5) Mezinárodní výbor, uvedený v § 3, určí území, v nichž má být provedeno lidové hlasování. Tato území budou až do skončení lidového hlasování obsazena mezinárodními jednotkami. Týž výbor určí způsob, jakým se má*

lidové hlasování provést, přičemž bude vycházet ze způsobu hlasování v Sársku. Výbor rovněž stanoví den, kdy se lidové hlasování bude konat; tento den však nesmí přesáhnout konec listopadu. 6) Konečné vymezení hranic provede mezinárodní výbor. Tento výbor je oprávněn doporučit čtyřem mocnostem – Německu, Spojenému království, Francii a Itálii – ve výjimečných případech menší odchylky od přísně etnografického stanovení pásem, jež mají být převedena bez lidového hlasování. 7) Pro přesídlení do odstoupených území a pro vystěhování z nich bude zavedeno opční právo. Opce musí být provedena během šesti měsíců ode dne uzavření této dohody. Německo-československý výbor určí podrobnosti opce, uváží způsob, jak usnadnit výměnu obyvatelstva, a vyjasní základní otázky, které z této výměny vzniknou. 8) Československá vláda propustí ve lhůtě čtyř týdnů ode dne uzavření této dohody sudetské Němce, kteří si toto propuštění přejí, ze svých vojenských a policejních jednotek. V téže lhůtě propustí československá vláda sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají tresty odnětí svobody za politické trestné činy."[18]

Československá vláda nenalezla jiné východisko a Mnichovskou dohodu akceptovala 30. září 1938. Vojenský odpor vyloučila, nastalou situaci považovala za beznadějnou. Nevědomě tak vyrazila meč z rukou německé opozice, která byla – v případě vypuknutí válečného konfliktu – připravena pokusit se o státní převrat a Hitlera pohnat před soud za vlastizradu (tzv. Osterovo spiknutí). Mnichovská dohoda vytyčila čtyři pásma českého, moravského a slezského pohraničí, které říšská branná moc obsadila mezi 1. a 7. říjnem 1938. Poslední páté pásmo, zahrnující území „převážně německého charakteru" a plošně přesahující součet všech předchozích, bylo připojeno do 10. října 1938. Jeho vymezením byl v Berlíně pověřen výbor složený ze signatářů Mnichovské dohody a Československa, jenž měl nejpozději do konce listopadu vyznačit plebiscitní oblast, dočasně zajištěnou mezinárodními jednotkami. Kvůli přesnému vymezení hranic vznikla samostatná německá a česká delimitační komise; státní hranice s Německem byla prohlášena za definitivní 21. října 1938. Celkově Říše obsadila 28 680 km^2. Původní české, moravské a slezské hranice zůstaly nezměněny pouze na dvou krátkých úsecích. Téměř beze zbytku byla Německu předána opevnění budovaná od roku 1935 nákladem 2,567 mld. Kč. Souběžně s německým záborem připojilo na počátku října 1938 Polsko na základě ultimáta dvě třetiny českého Těšínska. Následovaly části Frýdecka, Jablunkovska a posléze i ostrůvky na Oravě, Spiši, Kysuci a Šariši – celkem 1 086 km^2. Dne 2. listopadu 1938 bylo Vídeňskou arbitráží přiznáno Maďarsku jižní území Slovenska a Podkarpatské Rusi o rozloze 11 830 km^2. Jediným sousedem Československa, který vůči Praze nevznesl na podzim roku 1938 územní požadavky, bylo Rumunsko. Z původních 140 508 km^2 ztratilo Československo 41 596 km^2, tzn. plných 29,6 %. Z hrdého, sebevědomého a suverénního státu, z poslední demokracie střední Evropy, zbyly trosky. Prakticky přes noc tak vznikl první satelit Třetí říše, plně odkázaný na blahovůli Berlína. Francie a Velká Británie významně ztratily na prestiži, status vítězů I. světové války vymizel. Po Mnichovu měl pro ně Vůdce pouze slova pohrdání. A přestal se bát. Francie si ostatně v Mnichově podepsala rozsudek smrti, Velkou Británii zachránila před stejným osudem pouze skutečnost, že před 450 000 lety byla oddělena od evropské pevniny a stala se ostrovem.

Existenci pomnichovského Československa, nazývaného dnes Druhou republikou,

vymezovaly dvě zásadní události: Mnichovská dohoda a vznik Protektorátu Čechy a Morava. K vymazání Druhé republiky z mapy Evropy (kam vlastně ani nestačila být zanesena) stačilo v březnu 1939 pouhých 48 hodin. Je paradoxní, že nový státní útvar si nepřáli nejen Češi, Slováci a Rusíni, ale ani evropské mocnosti včetně Německa. Tento satelit Třetí říše se vzápětí – částečně pod tlakem Berlína a částečně dobrovolně – výrazně negativně vymezil vůči své předchůdkyni – Československé republice – a podnikl řadu kroků, které jistě nepřispěly ke klidnému spánku velkého mrtvého na lánském hřbitůvku.

Druhou republiku lze charakterizovat jako federativní (spolkový) trialistický státní útvar, vzniklý na základě Mnichovské dohody z 30. září 1938 a Vídeňské arbitráže z 2. listopadu 1938 na ploše 98 912 km^2. Od 22. listopadu 1938 nesl oficiální název Česko-Slovenská republika. Počet obyvatel byl na počátku roku 1939 odhadován na 10 400 000. Po reorganizaci státní správy jej tvořily Čechy-Morava-Slezsko (49 362 km^2), Slovenská krajina (38 456 km^2) a Zakarpatská Ukrajina (11 094 km^2). Podle ústavy stál v čele státu, který kontinuálně navázal na předchozí republiku, volený prezident.[19] Nejvyšším zákonodárným orgánem bylo dvoukomorové Národní shromáždění, složené ze zástupců českých zemí, slovenského a zakarpatoukrajinského sněmu. Dne 15. prosince 1938 přešla tzv. zmocňovacím zákonem působnost parlamentu na prezidenta, ústřední vládu a vlády zemské. Jako zákonná forma byly zavedeny prezidentské dekrety. Nejvyšší výkonný orgán představovala ústřední vláda, tvořená ministerským předsedou,[20] ministry národní obrany, financí a zástupcem Slovenska. Úřední řečí se v jednotlivých zemích staly čeština a slovenština, na Zakarpatské Ukrajině se uvažovalo o ukrajinštině. Úprava státní vlajky a státních znaků, které měly být celostátní i dílčí, zůstala pouze v jednání. Významných změn doznal politický systém, jehož zjednodušení vedlo v Čechách ke vzniku dvou bloků – vládního a opozičního, tj. Strany národní jednoty a Národní strany práce. K rozpadu Druhé republiky, jejíž faktická existence trvala pouhých 166 dnů, došlo mezi 14. a 16. březnem 1939.

Poznámky

1. Viz tzv. Hossbachův protokol – záznam z porady o vojenské a ekonomické expanzi Třetí říše z 5. listopadu 1937.
2. Klimek, A.: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV. 1929–1938, Paseka, Praha – Litomyšl 2002, s. 520.
3. Tamtéž.
4. Tento program požadavků na československou vládu vyhlásil předseda SdP, Konrad Henlein, 24. dubna 1938 na sjezdu SdP v Karlových Varech: 1. rovnoprávnost a rovnost pro sudetoněmeckou národnostní skupinu, 2. její uznání za právnickou osobu, 3. uznání a zabezpečení německého sídelního území, 4. německá samospráva pro všechny oblasti veřejného života, 5. zákonná ochrana příslušníků německého národa žijících mimo národní „uzavřené území“, 6. odstranění bezpráví spáchaného na německém národu od vzniku ČSR včetně náhrady škod, 7. v německém území němečtí veřejní zaměstnanci, 8. plná svoboda přiznání se k němectví a k „německému světovému názoru“.
5. Partito Nazionale Fascista.
6. Klimek, A., c. d., s. 595.
7. Uhlíř, J., B. – Waic, M.: Sokol proti totalitě 1938–1952, Univerzita Karlova, Fakulta tělesné výchovy a sportu, Praha 2001, s. 6–7.
8. Völkischer Beobachter, roč. 51, č. 180, s. 1, 13. září 1938.
9. Tamtéž, č. 183, 16. září 1938.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Protektorát. Vzestup - 1. svazek*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.